

Asia: Vammaisalan ammattitutkinnon perusteiden luonnos

Viite: Lausuntopalvelut.fi diaarinumero: OPH-5044-2020

Tutkinnon perusteiden työelämälähtöisyydestä

Invalidiliitto kannattaa henkilökohtaisen avun osaamisalan siirtoa puhtaus- ja kiinteistöpalvelualan ammattitutkinnosta vammaisalan ammattitutkintoon. Vammaisalan työntekijöistä on huutava pula. Erityiseksi ongelmaksi on noussut henkilökohtaisen avun ammatti-identiteetin sotkeutuminen siihen kuulumattomiin elementteihin. Kulttuurissamme on edelleen hyvin vahvasti paternalistinen jälki, missä auttaja pyrkii auttamaan autettavaa omista lähtökohdistaan käsin ja jossa asetutaan vammaisen ihmisen itsensä tilalle päätöksenteossa. Eli avustettava henkilö nähdään liian usein objektina, eikä subjektina, joka ohjaa henkilökohtaista apua oman elämän valintojensa ja itsenäisen elämän sekä osallisuuden tueksi ja toimii joko työnantaja tai työnjohtajana avustamistilanteessa. **YK:n vammaisoikeussopimuksen ratifioinnin myötä paradigma on muuttunut eikä vammaisen henkilö ole hoidon kohde vaan subjekti, jolle kuuluvat kaikki ihmisoikeudet täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden kanssa.**

Invalidiliitto tähdentää, että avustamistilanteet ovat hyvin erilaisia. Vammaiset ihmiset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä. Avun tarve on sidoksissa toimintakyvyn rajoitteeseen, mutta myös muihin yksilöllisiin olosuhdetekijöihin. Kaikki eivät tarvitse toiminnanohjauksellista apua vaan pelkästään teknisluontoista fyysistä avustamista tai vaikkapa näkemisessä apua. Avun tarpeen heterogeenisyys on syytä nähdä myös ammattitutkinnon sisällössä, jotta se palvelee myös työelämälähtöisyyttä.

Tämän lisäksi työmarkkinoilla vallitsee merkittävä ja yhä syventyvä henkilökohtaisen avun työn ns. kohtaanto-ongelma, mikä johtaa merkittäviin rekrytointiongelmiin. Kohtaanto-ongelmaa ruokkii lisäksi se, että esim. henkilökohtaisen avustajan ammatti, sen sisältö ja luonne ei ole yleisesti työmarkkinoiden ja työnhakijoiden tiedossa ja sen tunnistettavuus ammattiin kuuluvien tehtävien osalta on epäselvä.

On tärkeää, että koko vammaisalan ammattitutkinnon suorittaneiden työllistyminen turvataan ja että ammattitutkinnot antavat oikean pohjan ja osaamisen alalle pyrkiville henkilöille. Samalla se vakiinnuttaa ja toimii kehittämisen tueksi koko vammaisalan toimintaympäristölle. Tästä syystä on erityisen tärkeää, että ammattinimikkeen mukainen tutkinto vastaa tosiasiallisesti ammattinimikkeen mukaista työnkuvaa, eikä anna siitä harhaanjohtavaa tai väärää kuvaa esim. opintoihin liittyvien vaatimusten ja sisältöjen osalta, kuten esityksen mukaan tilanne olisi.

Invalidiliitto ei ota kantaa kehitysvamma-alan osaamisalan tutkinto-osioon. Toteamme kuitenkin, että kehitysvamma-alan osaamisalassa (150 osp, vammaisalan ohjaaja) tutkinnon pakolliset ja valinnaiset osat ovat varsin hyvin tasapainossa. Sen sijaan henkilökohtaisen avun osaamisalassa (150 osp, henkilökohtainen avustaja) lähes koko valinnaisten opintojen osuus on suoraan kehitysvamma-alan osaamisalasta. Tätä ei voida pitää työmarkkinoiden näkökulmasta kestäväenä. Esityksen mukaan kehitysvamma-alan tutkinnosta

tulisi valita sellaisenaan vähintään 55 osp osaksi henkilökohtaisen avun tutkintoa. Tämä on erittäin ongelmallista, sillä tutkinnon osia ei ole tehty henkilökohtaiseen apuun liittyvän keskeisen tunnusmerkistön näkökulmasta, eli työnantajan tai työnjohtajan näkökulmasta. Lisäksi olisi tarpeellista, että tutkintoon pakollisesti sisältyvien osien lisäksi opiskelija voisi vapaasti valita opintosisältöjä vammaisalan tutkinnosta, jotka tukisivat hänen henkilökohtaista osaamista ja toisaalta jos tiedossa on jo tietyllä toimintakyvyn rajoitteella oleva henkilökohtaista apua käyttävä vammaisen henkilö, hänen avustamiseensa liittyvän osaamisen kehittämistä, esim. kommunikaatiota tukevien menetelmien opetusta.

Henkilökohtainen apu poikkeaa kaikista muista sosiaali- ja terveystalvueluista työnantajamallilla järjestettynä siinä, että vammaisen henkilö itsenäisesti ilman kolmansien osapuolien puuttumista vastaa työoikeudellisesti itse koko palvelun toteuttamisesta. Palvelujärjestelmällä järjestettynä vammaisella asiakkaalla on taasen ns. työnjohdollinen oikeus. Henkilökohtaisen avun eri järjestämistavat ja niiden vaikutukset työsuhteeseen ja samalla työntekijän ammatti-identiteetin syntyyn ei ole missään osaa tutkintoa tunnistettavissa, mikä ei luo ammattiin pyrkivälle oikeaa kuvaa työstä. Kehitysvamma-alan opintojen välillisestä pakollisuudesta osana henkilökohtaisen avun tutkinnon valinnaisia opintoja johtaisi vääranlaiseen opintokokonaisuuteen, mikä ei vastaisi voimassa olevaa vammaispalvelulakia, työlaainsäädäntöä ja henkilökohtaisella avulla tavoiteltavaa itsenäisen elämän ja siihen liittyvän vastuun elementtejä.

Eli vaikka itse henkilökohtaisen avun osaamisalan pakolliset tutkinnon osat ovat varsin hyvät ja kannatettavat, johtaa tutkintoon liittyvien valinnaisten osien pakollisuus osana tutkinnon suorittamista lopulta siihen lopputulokseen, ettei siitä ole tunnistettavissa henkilökohtaisen avustajan ammattikuvaa. Työtehtävät, joissa tutkinnon suorittanut voisi toimia suoritettuaan henkilökohtaisen avun osaamisalan tutkinnon on todettu, että he tulisivat työskentelemään henkilökohtaisen avun palvelujärjestelmässä henkilökohtaisina avustajina avustaen henkilökohtaisen avun käyttäjiä vammaispalvelulain (380/1987) säännösten mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan näy valinnaisissa oppikokonaisuudessa. Ammattitutkinnossa on syytä nostaa yksityiskohtaisemmin esille vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun tarkoitus, sisältö, tavoitteet ja näihin liittyvät ammatti-identiteettiin sisältyvät toimintatavat. Nyt ammattitutkintoon liitetty vaatimus esim. siitä, että henkilökohtainen avustaja tiedostaa taiteen ja kulttuurin merkityksen ja käyttää työssään asiakaslähtöisesti sosiokulttuurisia työmenetelmiä, ei millään tavalla vastaa henkilökohtaisen avun sisältöä ja on vahvasti vastoin henkilökohtaiselta avustajalta vaadittavaa ammatti-identiteettiä. Ammatti-identiteetin harhaanjohtavuus johtaisi käytännön työssä merkittäviin ongelmatilanteisiin ammattiin liittyvien virheellisten ennako-oletusten kautta, mikä lopulta johtaisi henkilökohtaista apua käyttävien vaikeavammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumattomuuteen. Tutkinnon opintopisteissä puolet ei ohjaa tutkintoa henkilökohtaisen avun työelämälähtöisyyteen. Asia on vakava ja **Invalidiliitto edellyttää henkilökohtaisen avun ammattitutkinnon valinnaisen oppikokonaisuuden osan sisällöllistä uudelleen arviointia.**

Koko valinnaisten osa on suoraan kehitysvammaisten puolen koulutuksen sisältöä, jossa ammatti-identiteetti, sen rakentuminen ja työtehtävät sekä vastuu toimivat vastakkaisilla toimintatavoilla suhteessa henkilökohtaiseen apuun. Ne antavat harhaanjohtavan kuvan työn kuvasta, työtehtävistä ja henkilökohtaisen avun sisällöstä ja erityisesti siitä, minkälainen ammatti-identiteetti henkilökohtaisella avustajalla on verrattuna ammatilliseen toimintaan kehitysvamma-alalla. Oppikokonaisuudet eivät vastaa todellisuudessa henkilökohtaiselta avulta vaadittavia edellytyksiä ja ne ovat suoraan kehitysvamma-alan tutkinnon osia, joissa ammatti-identiteetti poikkeaa henkilökohtaisesta avusta keskeisimpien tunnusmerkkien osalta.

Esitetyt ammattitutkinnon perusteet henkilökohtaisen avun tutkinnon pakollisten ja valinnaisten oppikokonaisuuksien osalta ovat epätasapainossa sekä sisällöllisesti harhaanjohtavia ja omiaan syventämään entisestään ammatti-identiteetin tunnistamista ja vakiintumista sekä työmarkkinoilla työvoimansaantiin liittyvää kohtaanto-ongelmaa.

Tutkinnon muodostumisesta

Invalidiliitto näkee kannatettavana ja tärkeänä, että vammaisalan ammattitutkinto koostuu kahdesta osaamisalasta ja tutkintonimikkeestä. Jako kohdistaa ammattitutkinnon työelämän mukaisiin vaatimuksiin, jolloin se myös parhaiten toteuttaa eri tavoin apua tarvitsevien vammaisten henkilöiden yksilöllisiä ja tarvetta vastaavia palveluja.

Vammaisalan ammattitutkinnon on esitetty koostuvan laajuudeltaan 150 osaamispisteestä. Esitetyt ammattitutkinnossa olevaa kaksi osaamisalaa ja tutkintonimikkeet: - kehitysvamma-alan osaamisala, vammaisalan ohjaaja - henkilökohtaisen avun osaamisala, henkilökohtainen avustaja on määritelty kannatettavasti. Myös se, että osaamisalat muodostuisivat pakollisista ja valinnaisista tutkinnon osista on kannatettava ja se, että pakollisilla tutkinnon osilla varmistettaisiin osaamisalan ydinosaaminen.

Osaamisaloittain määritellyillä valinnaisilla tutkinnon osilla olisi mahdollista laajentaa tai syventää osaamista. Molemmissa tutkinnon osaamisaloissa on samoja sisältöjä, Invalidiliitto toteaa, että henkilökohtaisen avun osaamisalan nyt ehdotetut valinnaisen tutkinnon osat, jotka ehdotetaan vastattavaksi opintopisteissä puolet tutkinnosta eivät ohjaa tutkintoa henkilökohtaisen avun työelämälähtöisyyteen. Valinnaiset tutkinnon osat, keskittyvät ja painottuvat vammaispalvelulain perusteella järjestettävän henkilökohtaisen avun tavoitteiden ja tarkoituksen vastaisesti sellaisiin alalle vieraisiin työelämän osiin, jotka painottuvat ja toteutuvat kehitysvamma-alalla, mutta eivät kuulu henkilökohtaiseen apuun.

Tällaisia henkilökohtaisen avun työelämälähtöisyyden ulkopuolelle kuuluvia elementtejä ovat esityksessä erityisesti ammatillinen toiminta kehitysvamma-alalla 45 osp, toimintakyvyn ja oppimisen tukeminen 45 osp, sosiokulttuurisen työn 15 osp valinnaisen tutkinnon osien osalta.

Invalidiliitto vaatii, että mainituista sosiokulttuuriseen työhön liittyvä opintokokonaisuus on poistettava henkilökohtaisen avun valinnaisesta tutkinnon osasta. Muilta osin ammatillinen toiminta kehitysvamma-alalla sekä toimintakyvyn ja oppimisen tukemisen osa-alueet kaipaavat tarkistamista ja täsmentämistä suhteessa vammaispalvelulain henkilökohtaisen avun sisältöön ja siinä toteutettavaan työnkuvaan.

Invalidiliitto painottaa, että henkilökohtaisen avustajan ammattitaitovaatimuksiin ei voi miltään osin kuulua osaamisvelvoitetta ottaa työssään huomioon taiteen ja kulttuurin mahdollisuudet, käyttää taiteellisia ilmaisukeinoja ja kulttuuria asiakastyössä, käyttää sosiokulttuurisia menetelmiä, edistää saavutettavuutta, työhyvinvointia ja turvallisuutta, arvioida ja kehittää ammatillista toimintaansa sosiokulttuurisessa työssä. Henkilökohtaisen avustajan työnkuvaan ei liity taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksien huomioiminen, taiteellisten ilmaisukeinojen ja kulttuurin käyttö tai sosiokulttuurillisia menetelmiä.

Valinnaisten tutkintojen osalta vammaispalvelulain henkilökohtaisen avun sisällön ja tavoitteiden toteuttamisen osalta valinnaisista tutkinnon osista vuorovaikutus ja kommunikointi 45 osp sekä yhteistyö perheen ja läheisten kanssa 15 osp voidaan kuitenkin katsoa tukevan henkilökohtaisen avun työelämälähtöisyyttä. Näitäkin osia on syytä tarkentaa.

Tutkinnon osien sisällöistä (ammattitaitovaatimukset ja ammattitaidon osoittamistavat)

Luku 2.2 Toimintakyvyn ja oppimisen tukeminen, 45 osp

Ammattitaitovaatimuksissa todetaan, että opiskelija osaa arvioida vammaisen henkilön kykyä toimia. Tässä jää epäselväksi, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. **Henkilökohtaisten avustajien työtehtävänä ei ole arvioida henkilökohtaisen avun käyttäjän kykyä toimia eri tilanteissa. Ammattitaitovaatimuksessa hyväksytyyn suoritukseen kriteerinä on lisäksi mainittu, että opiskelija suunnittelee erilaiset arjen yksilölliset toimintatilanteet niin, että asiakkaan aktiivinen toimijuus ja osallisuus vahvistuvat. Invalidiliitto huomauttaa, että henkilökohtaisessa avussa henkilökohtaisen avun käyttäjä määrittelee työtehtävät ja muut työn tekemiseen liittyvät asiat. Henkilökohtainen avustaja ei ole pääroolissa suunnittelemassa arjen toimintatilanteita. Toiminnan tulee lähteä henkilökohtaisessa avussa vammaisesta ihmisestä itsestään. Henkilökohtainen avustaja toteuttaa nimenomaan niitä toimia, jotka henkilökohtaisen avun käyttäjä ohjaa tehtäväksi.** Vammaisen henkilö määrittelee itse lain ja hallintopäätöksen rajoissa sen, mihin, missä ja milloin hän henkilökohtaista apua käyttää. Henkilökohtaisen avun tunnusmerkit eli sen mitä tehdään, missä tehdään ja milloin tehdään, on keskeinen, kun arvioidaan onko kyseessä henkilökohtainen apu vai mahdollisesti jokin muu toimintakykyä tukeva tai auttava palvelu. Vammaisen ihminen on itse valintojen takana ja vastaa myös valinnoista syntyvistä seurauksista.

Lisäksi ammattitaitovaatimuksen hyväksytyyn suoritukseen kriteereissä todetaan muun muassa, että opiskelija käyttää työssään tietoa erilaisista toimintakyvyn kuvaamisen menetelmistä yhdessä työryhmän kanssa. Niissä mainitaan myös muita vastaavanlaisia toimintakykyyn liittyviä seikkoja. Henkilökohtaisessa avussa ja erityisesti sitä järjestettäessä työnantajamallilla, ei pääsääntöisesti ole työryhmiä eikä henkilökohtaisella avustajalla ole oikeutta raportoida työstään esimerkiksi kuntien sosiaalitoimille tai vammaisen ihmisen omaisille.

Edelleen ammattitaitovaatimuksissa todetaan, että opiskelija toimii asiakassuunnitelmien mukaisesti. Hyväksytyyn suoritukseen kriteerinä on muun muassa maininta, että opiskelija dokumentoi ja kirjaa tekemiänsä havaintoja asiakaslähtöisesti. Kirjaamisen ja dokumentoinnin tavoite ja tarkoitus on epäselvä, eikä vastaa lainsäädäntöä. Henkilökohtaisilla avustajilla on pääasiallisesti työsuhteessa vaitiolovelvollisuus eikä hän voi dokumentoida tai raportoida työstään ulkopuolisille tahoille. Perussuhde työsuhteessa on työnantajamallissa aina vain työnantajan eli vammaisen ihmisen ja häntä avustavan henkilökohtaisen avustajan, työntekijän välinen, eikä työntekijällä ole oikeutta dokumentoida tai raportoida työstään ulkopuolisille. Myös niissä tilanteissa, joissa henkilökohtaista apua järjestetään palvelumallilla, on henkilökohtaisilla avustajilla salassapito- ja vaitiolovelvollisuus ja näissä tilanteissa mahdollinen työnsuorittamiseen liittyvä dokumentointi voi koskea vain niitä välttämättömiä palveluntoteuttamisen näyttöön liittyviä seikkoja, jotka ovat välttämättömiä, esim. palvelun laskuttamisen todentamisen osalta. Tämäkään dokumentointi ei voi pitää sisällään vammaisen palvelun käyttäjän yksityiselämään tai yksityiseen tai muihin vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvia henkilöön liittyviä asioita.

Invalidiliitto huomauttaa, että ammattitaitovaatimusten tulee vastata vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua ja sen tunnusmerkistöä. Henkilökohtaisen avun tunnusmerkkinä on henkilökohtaisen avun käyttäjän eli vammaisen henkilön elämän valintojen, itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Vammaisen henkilö määrittelee itse lain ja hallintopäätöksen rajoissa sen, mihin, missä ja milloin hän henkilökohtaista apua käyttää. Tästä syystä vammaisella henkilöllä tulee olla pääasiallisesti

itsenäinen kyky määritellä avun sisältö. Tämä kattaa henkilökohtaisen avun tunnusmerkit eli sen mitä tehdään, missä tehdään ja milloin tehdään.

2.6 Henkilökohtainen avustaminen 45 osp mittaavat ammattitaitovaatimukset; avustamista fyysisissä toimissa, tiedon käsittelyssä ja kommunikoinnissa sekä tuetussa päätöksenteossa vastaavat henkilökohtaisen avustajan työnkuvaa. Arviointiin liittyvät vaatimukset vastaavat niin ikään henkilökohtaisen avustajan työnkuvaa.

2.7 Henkilökohtaisen avun järjestelmässä toimiminen 30 osp ammattitaitovaatimukset; toimia henkilökohtaisen avun järjestelmässä, toimia ammatillisesti ja kehittää omaa toimintaansa, toimia vuorovaikutustilanteissa, noudattaa työturvallisuutta ja työsuojelua koskevia ohjeita sekä ergonomiaa, vastaavat henkilökohtaisen avustajan työnkuvaa. Lisäksi arvioinnissa liittyvissä vaatimuksissa kohdassa; opiskelija toimii ammatillisesti ja kehittää omaa toimintaansa, tulisi tilanteessa, jossa opiskelijan on hyväksytyn suorituksen kriteereiden mukaisesti noudatettava henkilökohtaisen avustajan ammattiin liittyviä yksityisyyden suojan vaatimuksia, lisättävä vaatimus tietosuojan noudattamisesta sekä vaitiolovelvollisuudesta työssä esiin tulleisiin vammaisen henkilön yksityisyyttä, perhe-elämää tai muuta henkilöön tai työn kautta saatuihin tietoihin.

Invalidiliitto toteaa lisäksi, että ammattitutkinnon perusteet henkilökohtaisen avun osalta edellyttää vielä huomattavan paljon selkeyttämistä sekä korjaamista henkilökohtaisen avun valinnaisten opintojen osakokonaisuuden kohdalta. Tämä on välttämätöntä, jotta asia voidaan viedä turvallisesti eteenpäin. Invalidiliitto näkee, että esitetyssä muodossa tutkinto tulee aiheuttamaan epäselviä tilanteita. Avustajien ammattitaitovaatimusten tulee vastata vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua ja sen tunnusmerkistöä, ja tämä ei tutkintovaatimuksissa ole nyt toteutumassa riittävän selkeästi.

Helsingissä 14.1.2021

Petri Pohjonen

pääjohtaja

Laura Andersson

yhteiskuntasuhdejohtaja

Asiantuntija: Elina Nieminen, lakimies, Invalidiliitto elina.nieminen@invalidiliitto.fi

